

ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Нове соціальне замовлення суспільства в галузі освіти, зокрема щодо навчання іноземних мов в Україні, зростаючі потреби у спілкуванні та співпраці між країнами і людьми з різними мовами та культурними традиціями вимагають суттєвих змін у підході до викладання, оновлення змісту і методів навчання іноземних мов у вищих навчальних закладах освіти (Програма 2001). Знання іноземної мови є важливою передумовою для особистих, професійних та економічних контактів.

Однак знання лише однієї іноземної мови не гарантує успішності міжкультурної взаємодії, на шляху якої можуть виникнути неповне розуміння, етнічні стереотипи, забобони, стан "культурного шоку", переоцінка подібності рідної й іншомовної культур, їх конфронтація на рівні індивідуальної свідомості. Ця проблема залишається за полем зору студента, що з-поза відсутності досвіду реального міжкультурного спілкування не знайом з його труднощами, не відчуває потреби в поглибленні своїх однобічних знань, має монокультурну наївність, не готовий до міжкультурного спілкування і недооцінює важливість навчання іншомовної культури. У зв'язку з цим виникає необхідність удосконалення соціокультурної компетенції майбутнього вчителя у процесі його професійної підготовки в педагогічному ВНЗ, де особливу роль відіграють знання, уміння і навички, що відповідають за успішність комунікації в міжкультурному аспекті.

Формування іншомовної соціокультурної компетенції в підготовці майбутнього вчителя набуває додаткового значення як засіб виховання його особистості. Вторинна соціалізація студентів педагогічного ВНЗ засобами іноземної мови сприяє уточненню їхнього образу «Я», усвідомленню себе суб'єктами національної культури, її новому осмисленню. Пізнання чужої культури відбувається за допомогою образів предметів своєї культури. Важливо підкреслити, що освоєння інокультурних цінностей призводить до більш глибокого осмислення або переосмислення культури власної. Терпимість до несхожості носіїв іншомовної культури, позитивне до них ставлення, аналітичний підхід до соціокультурних явищ можуть бути екстрапольовані на педагогічне спілкування, сприяють прояву поваги, відкритості, розумінню міжособистісних розходжень і прийняттю співрозмовника. При соціокультурному підході пріоритетне положення займає соціально-педагогічна орієнтація на навчання іноземних мов у контексті „діалогу культур”. Це, у свою чергу, дозволяє вирішити ще одне дуже важливе завдання – завдання гуманізації педагогічного іншомовного спілкування.

Доцільність занурення в культуру, розуміння цінностей, світосприйняття та світорозуміння іншого народу при вивченні іноземної мови неодноразово наголошувалась багатьма вченими такими, як І.Л.Бім, А.О.Брагіна, Є.М.Верещагін, В.В. Воробйов, І.О. Зимняя, Г.В. Колшанський, В.Г. Костомаров, Н.В. Кулібіна, Б.А. Лапідус, О.М. Леонтьєв, Р.К. Міньяр-Белоручев, Л.Б. Нікольський, Ю.І. Пассов, О.Д. Райхштейн, Г.В.Рогова, О.О.Селіванова, В.Л.Скалкін, Л.П.Смелякова, О.Б.Тарнопольський, Г.Д.Томахін, І.І.Халєєва, L. Bloomfield, D. Brown, R. Lado та іншими.

Але незважаючи на те, що проблема одночасного оволодіння мовою і культурою досліджувалася багатьма вченими, такі важливі питання, які передують будь-якому навчанню (характеристика, відбір, структуризація та презентація лінгвокраїнознавчих матеріалів), розглядалися здебільшого в методиці російської мови як іноземної та англійської мови для середніх навчальних закладів. Питання методики навчання соціокультурної компетенції студентів факультетів іноземних мов як цілісного системного явища залишається недостатньо розробленим. Таким чином, важливість формування такого роду компетенції у студентів факультетів іноземних мов та недостатня розробленість цього питання в методиці викладання іноземних мов у вищій школі зумовили актуальність дослідження.

Метою дослідження виступило обґрунтування і розробка методики формування соціокультурної компетенції студентів факультетів іноземних мов у процесі читання автентичних нехудожніх текстів.

Розробляючи проблему формування соціокультурної компетенції студентів, ми детально розглянули це поняття й взяли за основу таке його визначення, як здатність студентів усвідомлювати, адекватно розуміти та інтерпретувати соціокультурну інформацію, виражену експліцитно та імпліцитно на різних смислових рівнях автентичного іншомовного тексту, в умовах опосередкованої масової міжкультурної комунікації на основі сформованої у студентів системи відповідних знань, навичок і вмій.

Соціокультурорієнтоване навчання передбачає подолання культурних розбіжностей потенційних різномовних комунікантів, надання їм можливості сприймати й адекватно розуміти один одного в різних соціально та культурно обумовлених ситуаціях спілкування за умов потенційної і реальної інтеркомунікації, що врешті-решт забезпечить повноцінне міжкультурне та міжособистісне спілкування – „діалог культур” [3].

Вивчаючи різні аспекти соціокультурної інформації (СКІ), ми розрізняємо такі її складники, як: 1) лінгвокраїнознавчі реалії (антропоніми, топоніми, етнографічну та суспільно-політичну СКІ); 2) формули мовленнєвого етикету; 3) лексику, що позначає звичаї, традиції, гумор, рекламну продукцію як факти та явища національної культури.

Під реаліями розуміються "слова (і словосполучення), що називають об'єкти, характерні для життя (побуту, культури, соціального і історичного розвитку) одного народу і чужі для іншого; в якості носіїв національного і історичного колориту, вони, здебільшого, не мають точних відповідників (еквівалентів) в інших мовах, а, відповідно, не піддаються перекладу "на загальній основі", вимагаючи особливого підходу" [2: 47].

Мовленнєвий етикет – це "сукупність культурно зумовлених сценаріїв мовно-комунікативної поведінки, властивих тим чи іншим національним та соціальним спільнотам. Такі культурно-зумовлені сценарії складаються зі стабільних формул поведінки, що регламентують правила встановлення мовленнєвого контакту між партнерами, правила вибору потрібного стилю спілкування відповідно до їх соціальних ролей та ситуативних позицій, а також залежно від інших обставин комунікації" [8: 188-189]. Вживання етикетних формул (вітання, прощання, вибачення, подяка) має "переваж-

но стереотипізований, нерідко ритуалізований характер і підлягає правилам, що певною мірою формалізують і автоматизують процес комунікації" [6: 35].

Приділяючи увагу лексиці, що позначає звичаї, традиції, гумор, ми відзначаємо, що слово є основним носієм соціокультурної інформації. Воно має лексичне значення, осердям якого є понятійне концептуальне значення. Крім концептуального осердя, до складу слова входять додаткові, змінні значення (конотації). Ця частина слова називається лексичним тлом або культурним компонентом семантики. Слово з культурним компонентом, обмежене рамками конкретної лінгвокультурної спільноти, культурною конкретного народу, складають лексику з країнознавчим компонентом семантики або є словами з культурним компонентом [3].

Соціокультурні поняття бувають денотативними і конотативними. *Денотативні реалії* позначають речі й явища, які не мають відповідностей в інших культурах та аналогічного лексичного значення в інших мовах. До них можна віднести українські *борщ* і *вареники*, російські *валянки* та *самовар*, американські *skunk* – скунс, ссавець з дуже неприємним запахом, який живе в Північній Америці, *Boswash* – ряд міст на північно-східному узбережжі Сполучених Штатів від Бостона (*Bos – ton*) до Вашингтону (*Wash – ington*). *Конотативні реалії* – це речі та реалії, що відрізняються від аналогічних в іншій культурі своїм культурологічним тлом. Вони набули особливих додаткових значень, що мають культурно-історичні асоціації тільки в даній культурі. Наприклад: *melting pot*; *Big Apple*; *witch-hunt*; *think tanks*, *brain factories*; *Gold Rush*; *yuppies* = *young urban professionals*; *western*; *carpet-baggers*; *white collar*; *blue collar*.

Денотативні реалії виражаються так званою безеквівалентною лексикою, яка відбиває найсуттєвіше в національній культурі, хоча й складає невеликий відсоток від загальної кількості. Для безеквівалентної лексики характерна неможливість бути перекладеною та співвіднесеною з конкретним словом в іншій мові [1: 3].

Прикладами безеквівалентної лексики в американському варіанті англійської мови є *banjo* - банджо (струнний щипковий музичний інструмент, який створено на основі реконструкції народного інструменту американських негрів); *cent* - цент (розмінна монета Канади та США), *bungalow*- бунгало (легка позаміська будівля з верандами, селянський будинок, переважно в Індії, Малайї) інші. З-поза своєї унікальності реалії, позначені безеквівалентною лексикою, важкі для розуміння.

Щоб порівнювати різні культури, Р.Ладо пропонує розглядати культуру у вузькому розумінні як „спосіб життя” (*ways of life*), набір стереотипних моделей поведінки, історично укладених взірців, раціональних та ірраціональних, котрі в певний період існування суспільства виступають як правила поведінки людей. Тоді культуру можна представити у вигляді окремих актів поведінки, розкласти на складові компоненти: виконавець, дія, об’єкт, місце, час, спосіб виконання дії, мета тощо. Незважаючи на те, що кожного разу ці елементи поведінки унікальні й різноманітні, вони мають свої певні схожості (*sames*) й розбіжності (*differences*), при таманні тільки цієї культури [4]

Так, за ступенем інформативності та збігання обсягу значень реалії в рідній та іншомовній культурах можуть збігатися за обсягом значень (стіл, ручка); повністю не збігатися, бути відсутньою в рідній культурі (*wigwam* – житло північноамериканських індіців; *pub* – англійська пивна; *dime* – десятицентовна монета); або збігатися тільки частково. Так, українське слово „апте-

ка” тлумачиться як заклад, де виготовляють та продають ліки, на відміну від американської аптеки, де крім ліків, можна купити газети, журнали, жувальну гумку, дешеву косметику і навіть поїсти. Англійська реалія „чай” не обов’язково називає напій, чай може означати приймання їжі увечері замість вечері або в більш широкому розумінні – англійський спосіб життя [5]. Отже, слова „аптека” і „чай” у рідній та англо-американській культурах несуть інформацію, яка не в усьому збігається. В цьому полягає найбільша складність розуміння іншомовних культурних реалій, що потребують коментарю.

Певну трудність під час розуміння автентичних текстів становить багатозначність реалії-слова. Так, „чай о п’ятій вечора” може означати чаювання як таке, можливість зібратися всією родиною й обговорити якісь родинні проблеми, необхідність придбати все, що потрібно до столу, час, коли батьки годують дітей перед тим, як укладати їх спати, просто англійську традицію, бути ілюстрацією британського способу життя. Розуміння СКІ в конкретному контексті пов’язано з необхідністю правильно підібрати одне з багатьох значень, поданих у словнику. У рецептивних видах мовленнєвої діяльності трудність полягає в необхідності знаходження релевантного еквівалента значення слів, які можуть вживатися в основному та додатковому, прямому та переносному значеннях. Подолання таких труднощів нам убачається в паралельному формуванні фонових знань студентів про іншомовну культуру, в постійному читанні автентичних англо-американських творів, в коментуванні та інтерпретуванні СКІ, що містяться в текстах, які читають студенти.

Експериментальне дослідження щодо формування ССК студентів проводилося на третьому курсі факультету іноземних мов Південноукраїнського педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського (м. Одеса) впродовж одного року. Навчання проводились на основі спеціально відібраних нехудожніх текстів з науково-популярних видань та періодики, наприклад: *English Learner’s Digest*, *J. Axelson “Counseling and Development in a Multicultural Society”*, *M. Farrell “British Life and Institutions”*, *D. K. Stevenson “American Life and Institutions”*.

Мета навчання була спрямована на формування лінгвосоціокультурної компетенції студентів, тезаурусу як лінгво-когнітивного рівня вторинної мовної особистості, акультурації та вторинної соціалізації особистості, опосередкованої читанням і адекватним розумінням англо-американських текстів, ознайомлення з реаліями іншомовної культури, заглиблення в інший спосіб життя, „проникнення” в національно-мовний менталітет народу, який є носієм мови, що вивчається.

Формування ССК здійснювалося на практичних заняттях з англійської мови. Першою стадією навчання була стадія створення орієнтирів, що передбачала формування фонових знань, ознайомлення студентів з поняттям „соціокультурна інформація”, засобами її мовного вираження, національно-специфічною, інформативно-тематичною і літературознавчою СКІ (змістовна сторона). Цю стадію можна назвати стадією створення образу іншомовної культурної дійсності.

Друга стадія передбачала автоматизацію дій виявлення та розпізнавання різноманітної СКІ у реченні та абзаці. Вона сприяла формуванню автоматизованості, стійкості та гнучкості орієнтовних навичок розпізнавання СКІ у різноманітних контекстах. Такий процесуальний спосіб порівняння еталонного та контек-

туального образів створить достатню базу для розпізнавання СКІ при читанні англомовних текстів.

Необхідно зазначити, що у студентів старших курсів формування фонових знань, розвитку країнознавчої ерудиції студентів відбувається вже не тільки за рахунок ознайомлення з новою інформацією, а й завдяки упорядкуванню тієї СКІ, яку студенти вже знають, виділення основних та додаткових, конотативних значень СКІ, встановлення лінгвістичних та екстралінгвістичних зв'язків між явищами іншомовної культури. Лексикон і тезаурус студентів слід поповнювати паралельно й одночасно.

Робота проводилася в декілька етапів. На передтекстовому етапі робота була спрямована на привернення уваги до дійсності іншомовної культури, володіння якою забезпечить мотиваційну готовність читати й розуміти текст; формування фонових знань про країну, мова якої вивчається, та засобами вираження СКІ (лексикон). Привернення уваги до культури, побуту та історії країни може стати одним з основних мотивів читання нехудожніх текстів.

Наступний етап – текстовий. Це – етап власного читання. Він передбачає самостійну роботу студентів поза аудиторією – власне читання текстів, кероване за допомогою соціокультуроспрямованих вправ, які даються студентам як домашнє завдання. Метою цього етапу є розвиток та вдосконалення навичок і власне вмінь читання, набутих на передтекстовому етапі всіх циклів. Увагу студентів ми сконцентрували як на плані вираження, так і на плані змісту тексту.

Контроль сформованості навичок і вмінь розпізнавання та розуміння СКІ при читанні автентичних текстів було спрямовано на перевірку точності, повноти, глибини і чіткості розуміння того, що читається.

Для навчання розуміння СКІ нами рекомендується такі види вправ 1) Інформаційні вправи; 2) Орієнтувальні вправи; 3) Виконавчі вправи, або операційні; 4) Контролюючі вправи.

Інформаційні вправи спрямовані на мотивацію читання автентичних англомовних текстів, поповнення тезаурусу студентів і ознайомлення із засобами мовного вираження СКІ, тобто на одержання певної інформації.

Орієнтувальні вправи застосовуються для формування автоматизму розпізнавання і співвіднесення СКІ з контекстуальним значенням у реченні та абзаці будь-якого контексту. Також орієнтувальні вправи передбачають формування і розвиток лексичних, граматичних і орфографічних навичок і вмінь розпізнавання й розуміння мовної СКІ; національно-специфічної СКІ; інформативно-тематичної СКІ; імпліцитної літературознавчої СКІ.

Виконавчі вправи були спрямовані на керування власне читанням. Основними завданнями були допомогти студентам зрозуміти структуру, зміст і глибинний концептуальний смисл тексту (основну ідею) через сприйняття та розуміння СКІ, що в ньому міститься. Осмислення такої СКІ сприятиме розумінню цінностей нації, психологічних та естетичних смаків іншого народу, вихованню толерантного ставлення до фактів та цінностей іншої культури, якщо вони відрізняються від подібних у рідній культурі.

Контролюючі вправи мали за мету перевірку точності, повноти, глибини і чіткості розуміння СКІ, з якою студенти ознайомилися при виконанні попередніх вправ, а також виявлення рівня сформованості навичок і вмінь розпізнавати, розуміти й використовувати цю СКІ. Такі вправи виконують функцію контролю і функцію активізації одержаних знань, сфор-

мованих навичок і вмінь. Контролюючі вправи завершують цикл вправ, спрямованих на навчання розуміння СКІ при читанні англомовної оригінальної літератури.

Наведемо приклади контролюючих вправ, які застосовувалися нами при вивченні теми "Home/house (Дом/житло американців)" (після читання текстів з періодичних видань США).

I. There are 5 classified advertisements for houses for sale. Try to determine what abbreviations in the ads mean by choosing the correct house from the given below.

Приклад оголошення: "AMESBURY, Presti- b. CONCORD, Lovely 10 gious Highlands area rm., 5 BR, 2/2 bath lovely 3 BR Col., new Garr. Col. on cul-de-sac fully apple, kit., new electric, hdwd. flrs., deck, nat'l woodwork, full bsmt., \$175K".

II. In the following sentences the meaning of the words is used as a metaphor or in an idiomatic sense. Match each sentence with one of the explanations below.

- a) Paul is still sitting on the fence.
 - b) The crowd was streaming out of the stadium.
 - c) I was completely floored by the question.
 - d) We expect output to peak at around \$150 a month.
- 1) He hasn't made a decision one way or the other.
 - 2) To reach the highest point.
 - 3) Moving rapidly in large numbers.
 - 4) Puzzled or defeated by.

III. Read the following newspaper ads and find 5 differences between the apartment complexes.

IV. Complete each description with one of the words given: castle estuary range site valley architecture desert pond scenery summit.

Наприклад, "One advantage of travelling by train is that you can forget about traffic jams and crowded roads, and sit back and admire the".

V. What does the word "home" mean to you? Write 5 phrases you associate with that idea.

Проте, у зв'язку з тим, що людська культура, як і мова, невичерпна, студентів ми націлювали не тільки на вивчення поданого матеріалу і виконання предствлених вправ, а й на подальше поглиблення й розширення соціокультурної компетенції та поповнення свого тезаурусу. Прагнення до подальшої самоосвіти може мотивувати виконанням соціокультурного тесту, який можна запропонувати на післятекстовому етапі. Об'єктами тестового контролю можуть слугувати різноманітні соціокультурні реалії: денотативні й конотативні, антропоніми, топоніми й „хрононіми”, ідіоми, алюзії й афоризми, абревіатури і часткові скорочення, колоквіалізми та сленг; знання історії, географії, економіки, політики та духовні цінності народу, мова якого вивчається; володіння нормами та правилами вербальної і невербальної поведінки.

Перевірка результативності експериментального навчання проходила на базі Південноукраїнського педагогічного університету на факультеті іноземних мов у 2003-2004 р. Зіставлення одержаних результатів у контрольних і експериментальних групах засвідчило значне підвищення якості лінгвокраїнознавчих знань і умінь студентів, розвиток соціокультурної компетенції студентів, накопичення й розширення їхнього тезаурусу. В експериментальних групах кількість студентів з високим рівнем володіння соціокультурною інформацією становили 73,5%, а у контрольних групах — 41,5%. Підсумковий зріз підтвердив ефективність засвоєння соціокультурної інформації в ситуаціях, де вони типізують суспільне та особисте життя конкретної нації, яка значно зростає при систематичному читанні автентичних нехудожніх текстів та ви-

користанні у процесі навчання спеціально розробленого комплексу вправ .

Аналіз даних експериментального навчання показав, що коментування експліцитної й імпліцитної СКІ слід цілеспрямовано навчати, а навчання доцільно проводити послідовно у відповідності до етапів

навчання СКІ при читанні оригінальних англomовних текстів, з метою адекватного розуміння і пізнання культури країни, мова якої вивчається, проникнення в національно-мовний менталітет іншого народу та встановлення правил вербальної та невербальної поведінки носіїв іншомовної культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Вежбицька А.* Семантические универсалии и описание языков. – М., 1999. – 778 с.
2. *Виноградов В.С.* Лексические вопросы перевода художественной прозы. – М., 1978. 87 с.
3. *Дешериев Ю.Д., Никольский Л.Б., Степанов Г.В.* Национальный язык и национальная культура. М., 1978.
4. *Ладо Р.* Лингвистика поверх границ культур // Новое в зарубежной лингвистике. Выпуск XXV: М.: Прогресс, 1989. – С. 60-74.

5. *Нелюбин Л.Л.* Толковый переводоведческий словарь: Учеб. пособие. М., 2001.
6. *Радевич-Винницький Я.* Етикет і культура спілкування. – Львів: "СПОЛОМ", 2001. – 224 с.
7. *Сафонова В.В.* Изучение языков международного общения в контексте диалога культур и цивилизаций. – Воронеж: Истоки, 1996. – 237 с.
8. *Штерн І.Б.* Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики. – К., 1998.

Подано до редакції 12.01.05

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается проблема формирования социокультурной компетенции студентов языковых факультетов. Предложены приемы работы, способствующие приобщению студентов третьих курсов к ценностям ориентирам духовной культуры стра-

ны изучаемого языка и формированию у них социокультурной компетенции посредством аутентичных нехудожественных текстов (газетно-журнальных статей, рекламных объявлений, справочных изданий, каталогов).

SUMMARY

The article is devoted to the problem of sociocultural competence formation of students of the language departments by means of authentic English non-fiction texts

(magazine articles, advertisements, catalogues). The recommendations of forming sociocultural competence of the senior students are offered here.